

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

ประโยชน์และผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น : กรณีศึกษา
ดอยแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

Benefits and Impacts of Tourism Development on Local Community: A Case of
Doi Mae Salong, Maefaluang District, Chiang Rai Province

นวรรตน์ ยิ่งยวด¹

ผศ.ดร.รวิวรรณ โปรรุ่งโรจน์²

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการท่องเที่ยวและบริการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา e-mail : cotton_popost@hotmail.com

² อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการท่องเที่ยวและบริการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประโยชน์และผลกระทบที่คนในชุมชนที่ได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากคนในชุมชนดอยแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และคนในชุมชนที่มีได้ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ผู้ให้ข้อมูลประกอบไปด้วยผู้ที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจำนวน 17 คน และผู้ที่มิได้ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจำนวน 16 คน ใช้วิธีการคัดเลือกโดยการคัดเลือกตามสะดวก ร่วมกับวิธีการคัดเลือกแบบกึ่งอ้อมหิมะ และใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์กลุ่ม และการสังเกตแบบผู้วิจัยมีส่วนร่วม ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบแก่นสาระ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มได้รับประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ดังนี้ ผู้ที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้รับประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจ คือ ได้รับรายได้เพิ่มขึ้น มีวิถีชีวิตการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคีร่วมกัน ส่วนผู้ที่มิได้ประกอบธุรกิจทางด้านการท่องเที่ยว ได้รับประโยชน์ในด้านการมีโอกาสสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับนักท่องเที่ยว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับภาษีจากการท่องเที่ยว ด้านผลกระทบ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มเห็นว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวทำให้เกิดจำนวนขยะในพื้นที่ที่เพิ่มขึ้น ทำให้การจราจรในพื้นที่ไม่สะดวกในบางช่วงเวลา และในส่วนของผลกระทบของผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว พบว่า ทำให้เกิดภาระหน้าที่มากขึ้นสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความเป็นธรรมชาติในพื้นที่ลดลง และความมีน้ำใจของคนในชุมชนลดลง

คำสำคัญ : ประโยชน์, ผลกระทบ, ชุมชนท้องถิ่น, การพัฒนาการท่องเที่ยว

ABSTRACT

The objectives of this research was to examine benefits and study impacts of tourism development on local community. Local Residents toward Tourism Development. It employed a qualitative research methodology. Data were collected from 33 local residents of Doi Mae Salong, Mafaluang District, Chiang Rai Province, 17 of which had occupation

related to tourism business, and the rest has occupation that did not related to tourism business. They were selected by convenient sampling and snowball sampling. A combination of semi-structured interview, focus group and participant observation was used to collect the data. Data were then analyzed by thematic analysis. The research findings showed that both groups of respondents had quite similar opinion on the perceived benefits and impacts of tourism development. In terms of benefits, those whose occupation related to tourism business thought that they had gained economic benefit in terms of increased income whereas those whose occupation did not relate to tourism business perceived that they had an opportunity to establish good relationship with tourists. In terms of impacts, both groups perceived that tourism development had caused higher amount of waste in the community.

Keywords: Benefits/ Impacts, Local Community, Tourism Development

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศไทยได้อย่างต่อเนื่อง และประเทศไทยยังเป็นประเทศที่นักท่องเที่ยวต่างชาติสนใจเข้ามาท่องเที่ยวติดอันดับ 1 ใน 10 ของประเทศที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวมากที่สุดในโลก และภายในประเทศไทยเองก็ได้มีการรณรงค์ให้คนไทยท่องเที่ยวในประเทศไทย ทำให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหลักในการสร้างรายได้ให้กับประเทศไทย (Industrialnew, 2018)

จังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวอย่างมาก เนื่องจากมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ อีกทั้งยังมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย อาทิเช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก จากการหาข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวจังหวัดเชียงรายมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นทุกปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560)

ดอยแม่สลอง ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นสถานที่ที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับทหารกองพล 93 ที่อพยพมาจากประเทศจีน พื้นที่บนดอยแม่สลองมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมสวยงาม มีวัฒนธรรมจากหลากหลายชนเผ่า ทำให้ดอยแม่สลองสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางขึ้นไปท่องเที่ยวได้เป็นจำนวนมาก สร้างสามารถสร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน ทำให้เศรษฐกิจและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้น แต่ทั้งนี้การท่องเที่ยวไม่เพียงแต่สร้างผลกระทบในด้านบวกเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การท่องเที่ยวยังสร้างผลกระทบทางด้านลบให้แก่คนในชุมชนอีกด้วย มีงานวิจัยจำนวนมากศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางการท่องเที่ยวพบว่า การท่องเที่ยวสามารถสร้างผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือ ในแต่ละพื้นที่หากมีการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวย่อมเกิดผลกระทบทางด้านบวกและด้านลบต่อคนในชุมชนพื้นที่นั้นๆด้วย (มนัสนันท์ จันทรเพ็ง, 2558) ทำให้เข้าใจได้ว่าหากมีการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นอาจเป็นเหตุให้เกิดผลกระทบในด้านดีและด้านลบมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ผลกระทบสามารถ

เกิดขึ้นได้ในหลายด้าน อาทิเช่นเช่น ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสภาพแวดล้อม ผลกระทบด้านวัฒนธรรม และอาจเกิดขึ้นในด้านอื่นๆ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาประโยชน์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ดอยแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ในมุมมองของคนท้องถิ่น เพื่อให้ทราบว่าคนในชุมชนได้รับประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในด้านใดบ้างและอย่างไร และเพื่อเป็นองค์ความรู้ทางด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยว และสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวในบริบทของดอยแม่สลองต่อไป

ทบทวนวรรณกรรม

ผลกระทบ (Effect, impact) ถ้าหากแปลโดยทั่วไปนั้น อาจแปลความหมายได้ว่า ก่อให้เกิดผล ทำให้เกิด ผลสะท้อน หรือ บังเกิดผล เป็นต้น แต่ทั้งนี้คำว่า “ผลกระทบ” ก็ยังได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายหรือคำนิยามไว้มากมาย อาทิเช่น นิสาชล ทองแถม (2528) ได้ให้ความหมายของผลกระทบว่า สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นใหม่ ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ทั้งกายภาพ และนามธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะทำให้คุณภาพที่ชีวิตทั้งหลายที่อาศัยอยู่ระยะนั้น เปลี่ยนแปลงไปไม่มากก็น้อย ในขณะที่ อำนวย วงษ์พานิช (2549) กล่าวว่า ผลที่เกิดจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจเป็นผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต เป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายและไม่ใช้กลุ่มเป้าหมาย หรือผลกระทบต่อสถานการณ์ต่างๆทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ อนันต์ เกตุวงศ์ (2541) กล่าวว่า ผลที่ตามมาจากผลงานหรือผลผลิตของแผนหรือโครงการ อาจจะเป็นไปได้ในทางบวกและทางลบ อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมาย ในปัจจุบันและอนาคต ทำให้เข้าใจได้ว่า ผลกระทบนั้นก่อให้เกิดผลทางด้านบวกและด้านลบ อาจเกิดขึ้นในปัจจุบันหรืออนาคต เกิดได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

อีกทั้ง Dye (1982) ได้ให้ความหมายของผลกระทบ หมายถึง การแยกแยะของปัญหาของสังคม เพื่อให้ทราบถึงองค์ประกอบอันเป็นธรรมชาติ และที่เป็นปัญหารวมถึงการสืบหาสาเหตุของปัญหาต่างๆ เหล่านั้น ตลอดจนการเสนอวิธีแก้ไขปัญหา กล่าวคือ ผลกระทบเป็นการแยกแยะของปัญหาเพื่อให้ทราบถึงองค์ประกอบ เป็นการสืบหาสาเหตุของปัญหานั้นๆและยังเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา จะเห็นได้ว่าหากทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านใดบ้าง ทำให้สามารถแก้ปัญหาของผลกระทบได้อย่างถูกต้องและตรงประเด็น

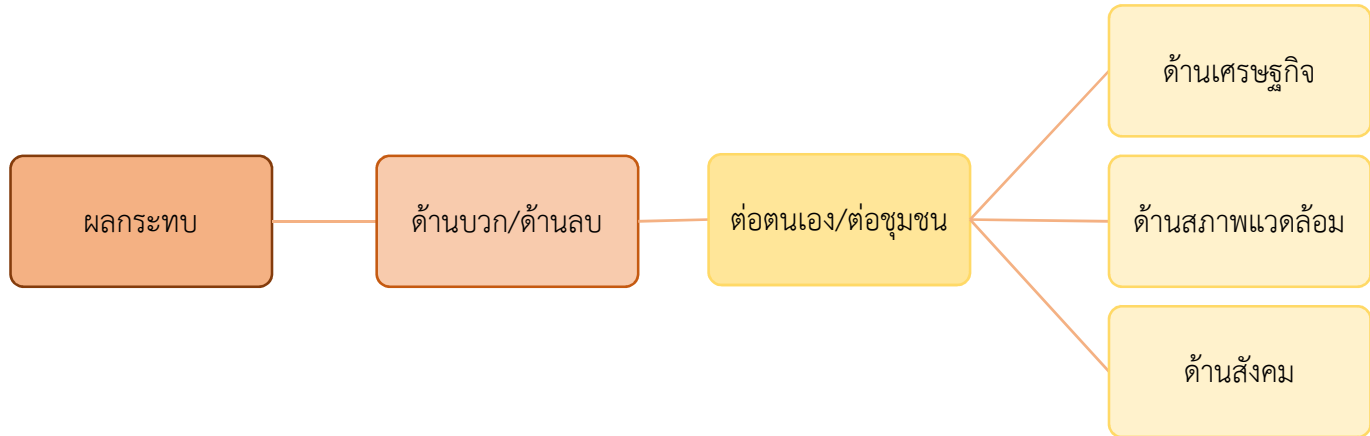
ทั้งนี้ ประเภทของผลกระทบนั้นก็ได้นักวิชาการได้แยกประเภทตามความเข้าใจและมุมมองของตนเอง หลากหลายแบบ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างประเภทของผลกระทบ ดังนี้

ในปี 1982 Dye ได้แบ่งประเภทของผลกระทบเป็น 4 หัวข้อใหญ่ดังนี้

- 1) แบ่งตามแง่มุมของเนื้อหา โดยแบ่งออกเป็น ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร สิ่งแวดล้อม และกายภาพ
- 2) แบ่งตามแง่มุมของความเป็นจริงที่เกิดขึ้น และแบ่งออกเป็นอีก 2 ประเภท คือ ผลกระทบเชิงภาวะวิสัย และ ผลกระทบเชิงอัตวิสัย หมายถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของคน และ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในความรู้สึกนึกคิดของคน
- 3) แบ่งตามแง่มุมของทิศทาง โดยเป็นทางตรงและทางอ้อม
- 4) แบ่งตามแง่มุมของคุณค่าของผลกระทบ คือ ผลกระทบในทางบวกและผลกระทบในทางลบ

ผู้วิจัยปรับใช้การแบ่งแยกประเภทของผลกระทบที่คนในชุมชนได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวคิด
การแยกประเภทผลกระทบของ Dye (1982) ดังแผนภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ประเภทของผลกระทบปรับใช้ตามแนวคิดของ Dye (1982)

วิธีดำเนินการวิจัย

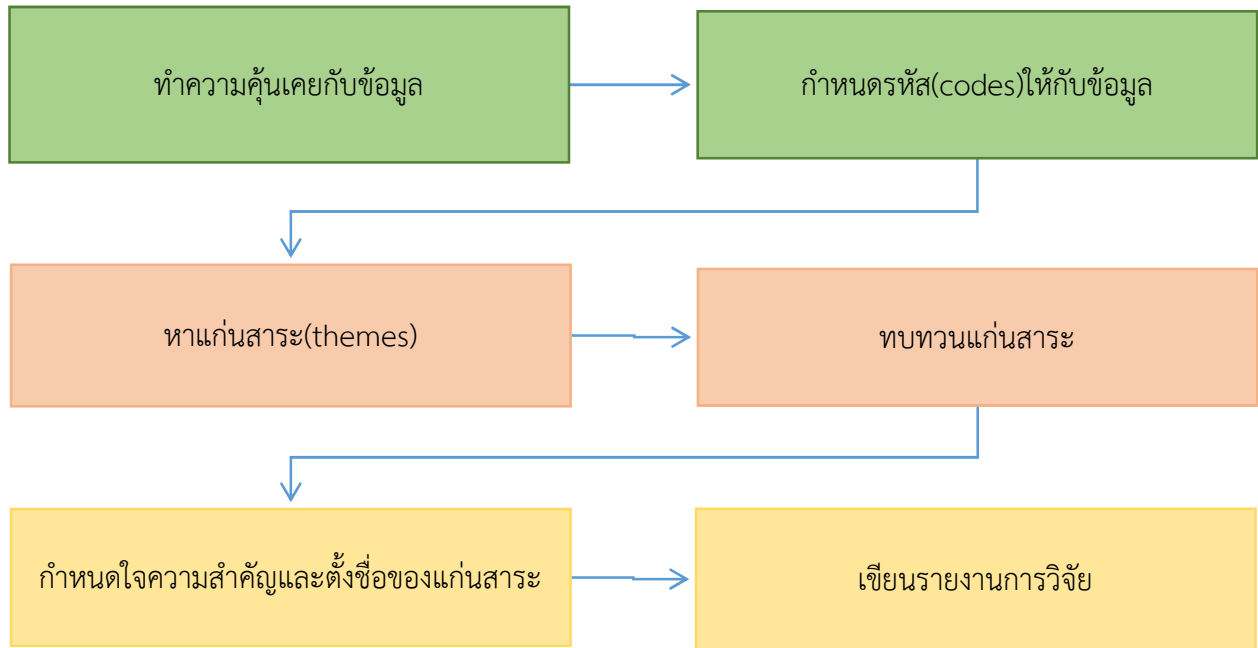
การศึกษานี้ใช้กระบวนทัศน์เชิงตีความ (Interpretive paradigm) และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เป็นแนวทางการดำเนินการวิจัย โดยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกและรอบด้าน โดยผู้วิจัยศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลคือคนในชุมชนโดยแม่สองที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจำนวน 17 คน และ ผู้ประกอบธุรกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจำนวน 16 คน โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวถูกคัดเลือกโดยผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกตามสะดวก (Convenient sampling) นำมาร่วมกับวิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบก้อนหิมะ (Snowball sampling) ในส่วนของจำนวนผู้ให้ข้อมูลผู้วิจัยพิจารณาจากความอิ่มตัวของข้อมูล (Data saturation) เป็นหลักสำคัญ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ประกอบไปด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus group) ร่วมกับการสังเกตแบบผู้วิจัยมีส่วนร่วม (The participant as observer) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ พ.ศ.2562

หลังจากที่ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือทั้งสามแล้ว ผู้วิจัยยังดำเนินการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่เรียกว่าการวิเคราะห์แบบแก่นสาระ (Thematic analysis) โดย Braun and Clarke (2006) ประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอน ดังภาพที่ 2

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

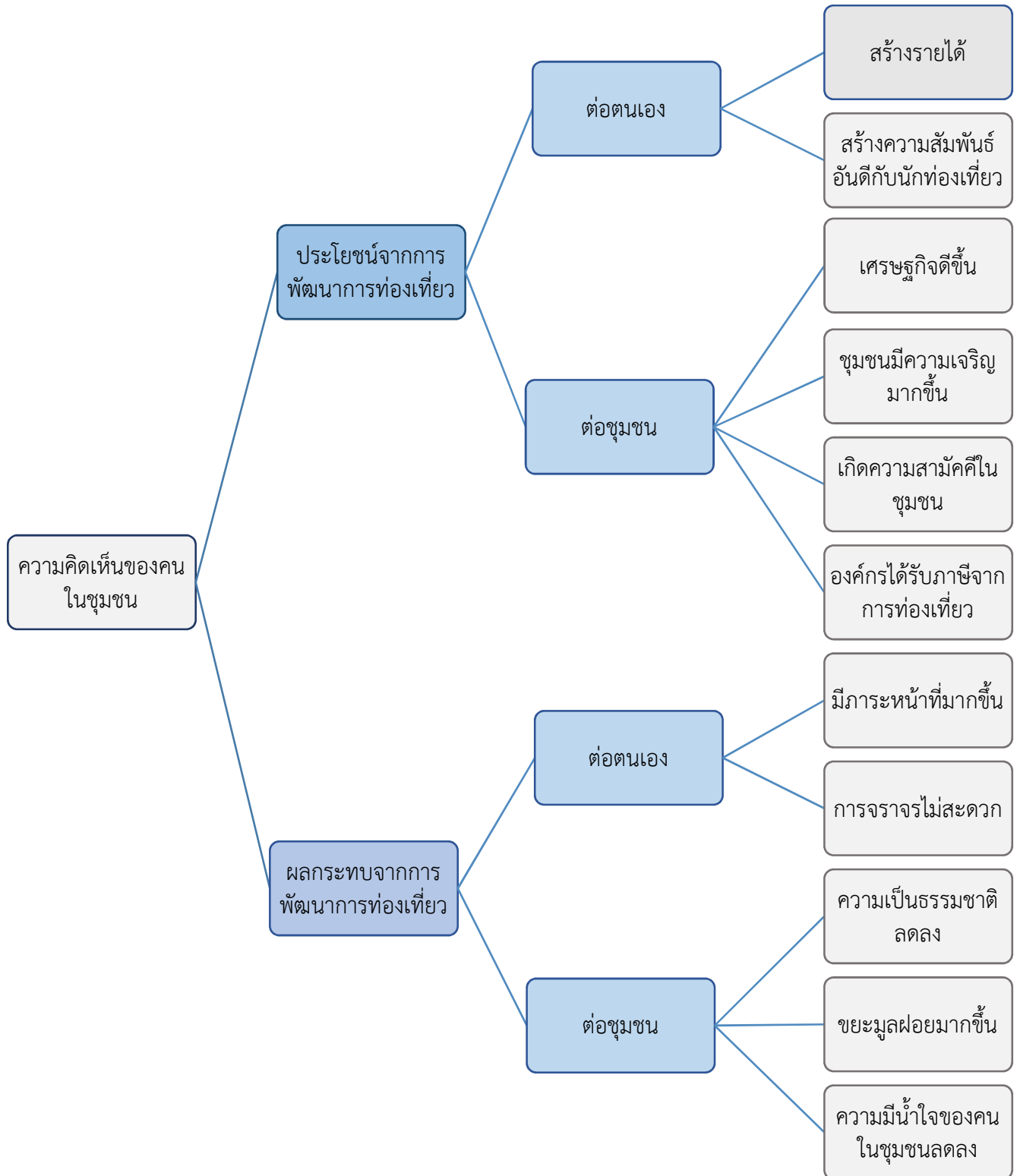
ภาพที่ 2 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลแบบแก่นสาระ

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลจากคนในชุมชนที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและผู้ประกอบธุรกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวพบว่าผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่มเห็นว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวก่อให้เกิดทั้งประโยชน์และผลกระทบต่อตนเองและชุมชนในส่วนรวม ตามที่ได้แสดงไว้ในแผนภาพที่ 3 ด้านล่าง

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
 "Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

แผนภาพที่ 3 ประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการดำเนินงานวิจัยนี้สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างตรงประเด็นและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ช่วยให้ทราบถึงผลกระทบในด้านบวกและด้านลบที่คนในชุมชนได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยว จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า คนในชุมชนได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวในหลากหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางตรงหรือทางอ้อม ทำให้เป็นการสนับสนุนทฤษฎีของ Dye (1982) ผลกระทบสามารถเกิดขึ้นได้หลากหลายแง่มุม และทำให้ทราบถึงองค์ประกอบของปัญหาของผลกระทบอีกด้วย

1) ประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อตนเอง

ผู้ที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้รับผลกระทบในทางบวกคือเป็นการสร้างรายได้ให้กับธุรกิจของตนเอง ในส่วนของผู้ที่มิได้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวถึงแม้จะมิได้รับรายได้จากการท่องเที่ยว แต่มีความเห็นว่าเมื่อมีการท่องเที่ยวทำให้เกิดการพูดคุยกับนักท่องเที่ยวและทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อนักท่องเที่ยว เป็นผลกระทบในทางบวก

2) ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อตนเอง

จากผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มมีความคิดเห็นตรงกันคือเมื่อมีการท่องเที่ยวทำให้การจราจรไม่ค่อยสะดวกในบางช่วงเวลา หรือในวันหยุดยาว ช่วงเทศกาลการท่องเที่ยว แต่ทั้งนี้คนในชุมชนยังไม่มองว่าการจราจรที่ไม่สะดวกจะทำให้เกิดปัญหาหรือเป็นความเดือดร้อน ในส่วนของผู้ที่มิได้ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมีผลกระทบในเรื่องของการมีภาระหน้าที่มากขึ้น กล่าวคือ มีหน้าที่ดูแลความปลอดภัย ความสะอาดเรียบร้อยให้กับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว หากในช่วงเวลาที่เป็นช่วงเทศกาลการท่องเที่ยวจะเป็นช่วงที่มีภาระหน้าที่มากขึ้น แต่ทั้งนี้ยังไม่มองว่าผลกระทบนี้เป็นปัญหาหรือทำให้ตนเองเดือดร้อนแต่อย่างใด

3) ประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มมีความเห็นตรงกันคือเป็นการสร้างรายได้และทำให้ชุมชนมีความเจริญมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคี ผู้ที่ไม่ได้ประกอบธุรกิจทางการท่องเที่ยว อาทิเช่น หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องยังได้รับภาษีป้ายร้านค้า ภาษีโรงเรือน ที่เกิดจากการท่องเที่ยว

4) ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มกล่าวตรงกันคือเป็นการทำให้ขยะมูลฝอยมากขึ้น และในส่วนของผู้ที่มิได้ประกอบธุรกิจทางการท่องเที่ยวกล่าวว่า เป็นการทำให้ธรรมชาติลดลง และเมื่อมีการท่องเที่ยวต้องทำธุรกิจแข่งขันกันเองทำให้ความมีน้ำใจของคนในชุมชนลดน้อยลงกว่าเดิม

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยนี้เป็นการเพิ่มองค์ความรู้ในเรื่องของผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าที่ผ่านมามีงานวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบทางการท่องเที่ยว แต่พบว่างานวิจัยดังกล่าวเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณเท่านั้น ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำให้งานวิจัยนี้ได้ข้อมูลเชิงลึกและรอบด้านอย่างแท้จริง ดังนั้นผลจากการศึกษางานวิจัยนี้จึงเป็นการช่วยเพิ่มองค์ความรู้ในด้านผลกระทบทางด้านธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อเป็นองค์ความรู้หรือข้อมูลในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชนดอยแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงรายต่อไป

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

บรรณานุกรม

- นิสาชล ทองแยม. (2528). แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
- มนัสนันท์ จันเพ็ง. (2558). แนวทางการลดผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทย่านชุมชนเก่า: กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วารสารวิชาการ ฉบับ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มหาวิทยาลัยบูรพา. ความหมายของผลกระทบ. เข้าถึงได้จาก http://digital_collect.lib.buu.ac.th/dcms/files/49931473/chapter2.pdf
- รวีวรรณ โปรรุ่งโรจน์. (2558). พฤติกรรมนักท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- รัตนะ บัวสนธ์. (2560). ปรัชญาการวิจัย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). เข้าถึงได้จาก https://www.mots.go.th/more_news.php?cid=411
- อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. (2561). เข้าถึงได้จาก <http://industrialnew.com/อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว>
- อนัน เกตุวงศ์. (2541). หลักและเทคนิคการวางแผน. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อำนวยการ วนษ์พานิช. (2549). การศึกษาผลกระทบทางสังคมอันเนื่องมาจากโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานนานาชาติที่มีผลต่อประชาชนตามแนววงท่าอากาศยานนานาชาติ: กรณีศึกษา ในพื้นที่อำเภอพานทอง และอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ ร.ป.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์). ชลบุรี: วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Dye Thomas R. (1982). Understanding Public Policy. New Jersey: Prentice Hall.